

MARÍ I PRUNELLA, Jaume (2009): *La Carpeta 49: de Salvador Espriu a Marià Villangómez*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 155 p. (Biblioteca Serra d'Or, 410).

L'interès per la vida i obra de Salvador Espriu –si és que mai havia deixat de tenir-ne– ha pres una notòria embranzida al llarg dels darrers anys. A l'edició crítica de la seva producció iniciada fa un bon nombre d'anys, amb el paraigua d'Edicions 62, pel Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu d'Arenys de Mar (el darrer volum aparegut en el moment d'escriure aquestes línies fixa el text dels poemaris *El caminant i el mur*, *Final del Laberint* i *La pell de brau*), cal afegir-hi la publicació dels treballs que amb el títol de *Si de nou voleu passar* (2006) es van presentar al I Simposi Internacional Salvador Espriu, i, sobretot, l'aparició, des de 2006, d'*Indesinenter*, un anuari dedicat íntegrament a l'autor de Sinera, i que l'equipara a d'altres escriptors catalans que també gaudeixen d'aquesta impor-

Estudis Romànics [Institut d'Estudis Catalans], Vol. 32 (2010), p. 427-551

tant eina d'estudis com són Ramon Llull o Jacint Verdaguer. Cenyint-nos al tema que ens ocupa, val a dir que l'epistolari espriuà està igualment d'enhonorabona. No només per l'aparició del llibre que ressenyem, *La Carpeta 49: de Salvador Espriu a Marià Villangómez*, de Jaume Marí i Prunella, sinó perquè darrerament ha vist la llum un volum de característiques similars, *Del seu afm. Espriu* (2007), on s'aplega la correspondència amb Antoni Comas, que fou catedràtic de llengua i literatura catalanes a la Universitat de Barcelona, a cura de Mercè Comas Lamarca. De fet, la tasca de reunir la correspondència d'Espriu és realment complicada perquè el poeta tenia el costum de destruir les missives que rebia, cosa que implica que gairebé mai no s'hagi pogut recuperar la veu del seu interlocutor. Val a dir que les mostres publicades de l'epistolari espriuà són encara força migrades, sobretot si les comparem amb les de figures emblemàtiques de la literatura catalana contemporània com, posem per cas, Josep Carner o Carles Riba. Sense ànim de ser exhaustius, podríem esmentar les lletres adreçades a Lluís Alpera (que en donarà a conèixer més d'inèdites a *Si de nou voleu passar*) i a M. Àngels Anglada que conté el volum *Salvador Espriu: algunes cartes i estudis sobre la seva obra* (1995); les rebudes per Joan Fuster i que recull el primer volum de la *Correspondència* (1997) de l'intel·lectual valencià; o el llibre *Correspondència de Salvador Espriu* (2002), deu anys de cartes (1959-1969) que tenen, com a destinatari, el també poeta –i editor i metge– Felip Cid.

Aquest llarg preàmbul ens fa semblar útil per a entendre millor les aportacions de *La Carpeta 49: de Salvador Espriu a Marià Villangómez* en el marc de les darreres novetats biobibliogràfiques sobre l'autor sinerenc. Com el títol indica, el llibre dóna notícia de les lletres aplegades a la Carpeta 49 de l'arxiu personal que el poeta insular va llegar a l'Institut d'Estudis Eivissencs. D'entrada, dues premisses llastren el material que se'ns presenta: en primer lloc, i com era d'esperar, l'absència de la correspondència adreçada per Villangómez a Espriu; segonament, afirma el curador que «les condicions de consulta de l'Arxiu Marià Villangómez, de l'Institut d'Estudis Eivissencs, [que] n'impedeixen una reproducció total [de les cartes i documents de visita], amb la qual cosa he hagut de limitar la meua elecció només a uns quants documents, tot i fer esment, en diferents moments de l'estudi, i de manera fragmentària, als vuitanta-sis que consten a la *Carpeta 49*» (p. 9). Posats a demanar, haguéssim agraït que Marí fos més explícit a l'hora d'indicar els impediments amb què s'ha trobat a l'hora d'editar la integritat de les lletres així com els criteris que l'han guiat a l'hora de reproduir complets uns textos (amb tota probabilitat els que considera de més interès) i d'altres, només parcialment.

Marí precedeix el comentari de la correspondència amb uns capítols introductoris. En el primer, «L'any 1951. Lectures i llibres publicats», el curador dibuixa la trajectòria de Villangómez i d'Espriu abans del 17 d'agost de 1951, data d'inici de la relació epistolar. Nascuts el mateix any, el 1913, l'amistat i la coneixença va néixer probablement el 1943 quan l'escriptor eivissenc va ser destinat com a mestre a Cornellà de Llobregat, cosa que li va permetre també conèixer a fons el món cultural català de la immediata postguerra. Marí repassa, fil per randa, les publicacions d'Espriu i, sobretot, les de Villangómez, esmentades a les cartes, element del tot imprescindible per tal de poder seguir els sempre elogiósos comentaris que en feia l'autor de *Laia* en tant que el considerava un poeta cabdal de la literatura catalana. Igualment, s'apunten remarcables comentaris sobre l'obra de Villangómez (poètica, influències, lectures...), de la qual Marí és un dels seus màxims coneixedors com ho evidencia el notable estudi *Marià Villangómez. Una aproximació* (2006); en canvi, les novetats interpretatives sobre els textos d'Espriu –i aquesta és una constant del treball– són més aviat escasses, producte d'una síntesi bibliogràfica, tot i que no sempre convenientment actualitzada. En el segon capítol, «Una amistat ètica» Marí tracta de les relacions, cíviques i morals, que van mantenir ambdós poetes al llarg de la vida, una amistat que, tot i la llunyania (probablement Espriu no va arribar a desplaçar-se mai a Eivissa), és «fruit de la paraula i, evidentment, també dels trets caracterials de dos homes capaços d'enarborar, des de la discreció, un complex model poètic» (p. 23). En el tercer capítol, «Dir-se el poema. El clàssic», Marí mostra els punts de contacte entre les poètiques d'Espriu i Villangómez, sobretot pel que es refereix a la construcció d'uns mons, Sinera i Eivissa, que des del fet local esdevenen universals. Com demostra l'estudiós, hi ha una sèrie d'adjectius recurrents en les lletres d'Espriu sobre la poesia de Villangómez: alta (la qualitat de la composició), pura (sorgeix d'un procés poètic íntim), nítida (l'expressió aparent-

ment superficial però dotada d'una profunditat interior), exigent (la meticulositat), veritable (serveix al poeta per a conèixer-se) i personal (parteix d'una realitat exterior que acaba per elaborar-se espiritualment). Igualment s'hi tracen alguns paral·lelismes literaris entre Villangómez i Espriu: el tall cronològic de 1963 proposat per Marí no és gens gratuït perquè mentre que el primer abandonarà la poesia pròpia amb *Declarat amb el vent* i optarà per a dedicar-se a la traducció poètica, el segon ja ha constituït el seu món personal amb els mites de Sinera i Lavínia i els personatges principals que l'acomboien. En un interessant exercici de literatura comparada, Marí aplica, seguint els preceptes formulats per T. S. Eliot a *Sobre poetes i poesia*, el concepte clàssic a ambdós autors. I ho fa a partir de tres premisses: la maduresa de ment –el clàssic no hauria d'aturar-se en el temps sinó esdevenir en el temps de manera constant–, la maduresa de maneres –l'obra sorgeix d'una reflexió profunda a partir d'un microcosmos que es va eixamplant fins a tenir-hi cabuda el sentit cívic i ètic– i la maduresa de llengua i perfecció de l'estil –«motiu fonamental de la seva expressió, de la seva creativitat i del seu silenciós esdevenir» (p. 41). Finalment, en el darrer capítol, «La documentació de la *Carpeta 49*», Marí ens descriu, sumàriament, els documents exhumats i que abasten des de 1951 fins a 1985, any de la mort d'Espriu; malgrat que no totes les lletres són autògrafes del poeta, ens en dóna la relació cronològica i en descriu els trets que les caracteritzen (signatura, manuscrit o mecanografiat, encapçalament, tipus de paper...).

Passant al comentari del que s'exposa a la correspondència, les lletres contingudes a la *Carpeta 49*, com dèiem a l'inici de la ressenya, es reproduïxen íntegres o fragmentades, això sí degudament contextualitzades. Un recurs, el de resumir el contingut d'algunes cartes, que, encara que no fa perdre el fil argumental del que s'hi diu, pot donar, a vegades, la sensació d'incompleció. La informació que ens aporta la correspondència no sempre és interessant, a vegades fins i tot és superficial (per exemple, la basarda que provocaven a Espriu les multituds). El tema principal de les missives –que oscil·len entre la confiança, la confidencialitat i l'admiració recíproca– és l'agraïment constant del poeta arenyenc envers els llibres que li va trametar Villangómez amb el pas dels anys. Però no són simplement paraules laudatòries sinó que Espriu molt sovint exerceix com un veritable crític literari a l'hora de comentar l'obra de Villangómez. Vegem-ne només dues mostres. Per exemple, la situa al mateix nivell qualitatiu que la de Paul Valéry, Jorge Guillén o Miquel Costa i Llobera. O bé fa una lectura, prou minuciosa, d'alguns poemes del recull *La miranda* (1958). Per tot plegat, a propòsit de *Declarat amb el vent* (1963), afirma taxativament que és «el poeta més gran de les nostres illes i un dels més grans i cabdals del nostre redol idiomàtic» (p. 84). Les lletres també ens permeten conèixer la ferma implicació d'Espriu en l'edició, a l'Editorial Barcino, a la col·lecció «Publicacions de *La Revista*», del recull *L'any en estampes* (1956) després de la negativa a publicar-lo l'Editorial Moll dins «Les Illes d'Or»; unes proses que, estilísticament, compara amb les d'Azorín o de Gabriel Miró. Quant a Espriu, les lletres ens donen notícia del rebuig als propis pròlegs: «No em parreu dels meus pròlegs: els detesto cordialment» (p. 58); de la imminent publicació de diversos llibres: *El caminant i el mur* (1954), *Antígona* (1955), *Final del laberint* (1955) o *La pell de brau* (1960), de l'escassa recepció del darrer es plany amargament; de la gratitud per l'homenot que li dedica Josep Pla; del paper dels dialectes en la constitució de la llengua literària: «Com que no participo, en absolut, en l'«imperialisme barceloní» (que és, en realitat, aquesta estupidesa?), aprovo sempre i de tot cor allò que contribueix a posar els punts sobre les is: la radical unitat del català i la no menys radical llicitud literària dels seus rics matisos dialectals» (p. 91); o de l'animadversió envers la revista *Serra d'Or* arran d'un article de Joan Ferraté el 1968 en què criticava la interpretació que feia Joan Fuster de la poesia espriuana en el pròleg a l'*Obra poètica* (1963) –un tema que també apareix en algunes cartes adreçades a Antoni Comas d'aquests anys. De la lectura atenta de les missives se'n desprèn, altrament, la creació per part d'Espriu d'una imatge pròpia en què la solitud sempre hi és present. Com raporta Marí, citant del llibre d'Antoni Batista, *Salvador Espriu: itinerari personal* (1985), el poeta de Sinera advertia sobre la divulgació del seu corpus epistolar: «La correspondència sola m'aclapara. Les meves cartes són estrictes creacions literàries, de major o menor altura, segons les meves limitades aptituds i també en funció del destinatari. Com que m'han convertit en una patum, sé que fins i tot guarden les simples targetes i és possible que tot això surti, un dia o altre. Ara, en vida no consentiré que formin part de la meva obra completa, si no es tracta d'una selecció» (p. 46, nota 71).

El llibre es tanca amb onze annexos. Uns reproduïxen, amb bon criteri, els poemes que cita i lloa Espriu a la correspondència, sempre a partir de la primera edició, que és la que va llegir el poeta arenenc. D'altres, posen de relleu les variacions entre els poemes primigenis i les versions aparegudes posteriorment, cosa que demostra que si bé Villangómez va abandonar el conreu de la poesia original el 1963, no per això va deixar de reelaborar-la al llarg de la seva vida. Un material que serveix per a fer evident la necessitat d'una futura edició crítica de l'obra poètica villangomeziana i que substitueixi, a més, als avui dia introbables volums de les *Obres completes. Poesia*, publicats el 1986 per les Edicions del Mall.

Hi ha, tanmateix, alguns aspectes de l'edició que creiem que podrien ser susceptibles de millora. Per exemple, trobem informació que es repeteix en els capítols introductoris i en la contextualització de la correspondència (a les p. 26 i 84 es reproduïxen els elogis d'Espriu que es troben a la lletra del 17 de gener de 1964). O, senzillament, irrellevant com la de donar, a la p. 108, la fitxa artística de l'estrena de la peça espriana *Una altra Fedra, si us plau* (1978). O, per últim, la qüestió de les notes a peu de pàgina: n'hi ha de sobrees, com la dedicada a Publi Virgili Maró (p. 36); d'altres, com les Azorín (p. 60) o Gabriel Miró (p. 61), més que una nota bibliogràfica el que hauria calgut és aprofundir en els motius pels quals Espriu valorava els dos narradors alacantins en relació amb l'obra narrativa de Villangómez.

La publicació d'un epistolari és sempre una excel·lent notícia. L'exhumació de les cartes esdevé un instrument d'una gran vàlua ja que ens permet establir el mapa intel·lectual i personal de les relacions entre els interlocutors i, al mateix temps, aconseguir informació fidedigna sobre esdeveniments, temes i opinions, dels quals s'hauria tingut un coneixement nul o gairebé inexistent. Per tot plegat, malgrat les objeccions que hem assenyalat, cal agrair la tasca, rigorosa, feta amb cura, de Jaume Marí i Prunella a l'hora de difondre i recuperar material inèdit d'autors de primera fila com Espriu i Villangómez.